

מובא במשנה נזקי שן האוכלת הראוי לה ברשות הניזק. אמנם אם אכלה הבהמה ברשות הרבים היא פטורה, אלא אם כן אם נהנית הבהמה באכילתה, כלומר שאכלה דברים הראויים לה. ואין היא צריכה לשלם תשלומי נזק, אלא תשלומי אכילה.

נחלקו האמוראים כמה הוא שיעור תשלום האכילה? וכך לשון הגמרא (שם כ.):

ואם נהנית משלמת. וכמה? רבה אמר: דמי עמיר, רבא אמר: דמי שעורים בזול.

לשיטת רבה גם אם אכלה הבהמה שעורים שהוא אוכל משובח לבהמה, צריך בעל הבהמה לשלם תשלום מופחת בשווי עמיר (כלומר, קש ותבן זולים). לעומת זאת רבא סובר שצריך בעל הבהמה לשלם תשלום של שעורים שהוא אוכל משובח (אמנם בשער הזול שלו בשוק). ומביאה הגמרא ראייה מברייטא לכל שיטה.

לאחר מכן מביאה הגמרא מעשה שבסופו נחלקו האמוראים, וכך לשון הגמרא (שם):

א"ל רב חסדא לרמי בר חמא: לא הוית גבן באורתא בתחומא, דאיבעיא לן מילי מעלייתא. אמר: מאי מילי מעלייתא? א"ל: הדר בחצר חבירו שלא מדעתו, צריך להעלות לו שכר או אין צריך? היכי דמי? אילימא בחצר דלא קיימא לאגרא וגברא דלא עביד למיגר, זה לא נהנה וזה לא חסר! אלא בחצר דקיימא לאגרא וגברא דעביד למיגר, זה נהנה וזה חסר! לא צריכא, בחצר דלא קיימא לאגרא וגברא דעביד למיגר, מאי? מצי אמר ליה מאי חסרתיך, או דלמא מצי אמר הא איתחנית?

שאל רב חסדא את רמי בר חמא מדוע לא היה עמם בתחום בית המדרש בערב, ששם הסתפקו בעניינים חשובים. ודנו במקרה של אדם שדר בחצר חבירו שלא מדעת רבו סובר שצריך בעל החצר מפסיד, למרות שהדייר נהנה שאין הוא משלם שכירות במקום אחר. האם הדייר צריך לשלם או לא? וכך ענה רמי בר חמא (שם):

א"ל: מתניתין היא. הי מתניתין? א"ל: לכי תשמש לי. שקל סודריה כך ליה. א"ל: אם נהנית - משלמת מה שנהנית.

רבי בר חמא ענה לו שיש לפשוט את הספק ממשנה, אך קודם שישמש אותו ורק לאחר מכן יענה לו על השאלה. ויש לעיין מדוע רמי בר חמא ביקש מרב חסדא לשמש אותו לפני קבלת התירוץ?

שימש אותו וענה לו מהמשנה שלנו, שכמו שבעל הבהמה צריך לשלם על ההנאה של הבהמה שאכלה ברשות הרבים, כך גם הדייר צריך לשלם לבעל החצר. אך רבא חולק על רמי בר חמא, וזה לשונו (שם):

אמר רבא: כמה לא חלי ולא מרגיש גברא דמריה סייעיה! דאע"ג דלא דמי למתניתין קבלה מיניה, האי זה נהנה וזה חסר, והאי זה נהנה וזה לא חסר הוא.

כלומר, כמה סמוך ובטוח רמי בר חמא שה' מסייעו, שלמרות שלא דומה ראייתו מהמשנה למקרה, עדיין קיבל ממנו רב חסדא את התשובה. ומה אינו דומה? שבמשנה שלנו מדובר בבעל השעורים שמפסיד באכילה של הבהמה "זה נהנה ולזה חסר" ולכן משלם בעל הבהמה. ובמקרה שלנו בעל החצר איננו מפסיד כלום "זה נהנה וזה לא חסר" ולכן לא ישלם הדייר. אך ממשכה הגמרא ומציעה תירוץ לשיטת רמי בר חמא כך (שם):

ורמי בר חמא? סתם פירות ברשות הרבים אפקורי מפקר להו.

כלומר, רמי בר חמא סובר שפירות שברשות הרבים הם בבחינת הפקר (עיי' תוס' ד"ה אפקורי) לא לגמרי מופקרים אלא בתנועה של ייאוש מהפירות. ולכן שהבהמה אוכלת אין הוא חסר שהרי הם כעין מופקרים לכל. כך גם המקרה של הדייר שדר בחצר בעל הבית, שאין בעל הבית חסר, אך עדיין צריך לשלם על החצר.

האחרונים (המרחשת קונטרס הייאוש, וכן מובא שם שיטות הראשונים עיי"ש) דנו ביסוד סברת מחלוקתם בין רמי בר חמא לבין רבא. ננסה בענ"ד להגיע לשורש הדברים, ולחבר גם את המחלוקת הראשונה ששם מובא שיטת רבא.

ונראה שיש לחקור בסברת "זה נהנה ולזה לא חסר", האם הדגש הוא ב"זה נהנה" וע"כ הוא מחויב או פטור מתשלום? או בדגש על "זה לא חסר" או "זה חסר" וע"כ הוא מחויב או פטור מתשלום?

רבא מדגיש שהצד שקובע הוא "זה לא חסר" או "זה חסר" כלומר, אם יש צד לומר שהבעלים חסרים כמו במשנה אזי יש לבעל הבהמה לשלם. אך אם אין צד חסר של הבעלים, אזי אין צורך בתשלום. ונראה שכך שיטתו בין המחלוקת הראשונה ובין המחלוקת השנייה. במחלוקת השנייה הדברים פשוטים כמו שראינו במשנה. במחלוקת הראשונה, רבא סובר שיש לשלם תשלום שעורים ולא עמיר, הסיבה היא משום שבעל הכלכלה ברשות הרבים הפסיד שעורים, וכמו שאמרנו נקודת המבט היא על המפסיד "זה חסר". וכמו שהוא חסר צריך להשלים לו (הצד השני שיטת רבא יבואר עם שיטת רמי ב"ח).

רמי בר חמא מדגיש את הצד של הנהנה, כלומר "זה נהנה" וע"כ יש לו לשלם - כל עוד יש למי לשלם (בין עם הבעלות קיימת כמגמת הפקרות, ובין אם הבעלות כמו בעל חצר). עולה משיטת רמי בר חמא, שעצם התשלום מתחיל בשאלה האם יש כאן הנאה או לא? וכך גם במשנה שלנו, הפירות כעין מופקרים, האם צריך לשלם? התשובה היא: כן! לא בגלל שהחסרת למישהו, אלא משום שנהנת!

ההנאה היא שגובה תשלום, וכתוצאה מכך, אם יש למי לשלם אזי נשלם לו. נראה שהדברים חדים, עד רמה שחז"ל מפרשים שבעל הפירות ממש מפקיר אותם, כביכול אין כאן בעל פירות - ועדיין יש לשלם! ההנאה היא שמחייבת את האדם בתשלום (כך גם אפשר להבין את שיטת רבא בתשלום 'עמיר' - שנוגע בנהנה ולא בבעלים).

רמי בר חמא מדגיש לרב חסדא, שאין הנאה ללא תשלום. התשלום מבטא את המאמץ כדי לרכוש דבר אמתי וכן להנות ממנו. אולי מפני כן חשב שכדי שרב חסדא יבין את המהלך יש לו להתאמץ ולשמש את הרב כדי לקבל את הדברים ולהנות מהם "זה נהנה" ולכן יש להתאמץ ובדומה מובא בשערי יושר משמו של גיסו (הקדמה):

דב חסדא בעי מרמי בר חמא והשיב לו לכי תשמש לי, שקל סודרא כך ליה, **דבהשקפה ראשונה מתמיה!** וביאר הרב הנ"ל שהענין הוא **שבדבר שצריך עיון ויגיעה תלוי עיקר הדבר אם המתלמד מאמין במעלת המלמדו, אז אם לא יבין בראשונה, יתלה החסרון בעצמו, ויוסיף אומץ ליגע את עצמו ואז יבין באחרונה**, אבל אם דברי המלמדו קלים בעיניו ולא שוה לו להתאמץ לעמול בהם, אז אם לא יקבל הדברים במשקל הראשון ייחם או יבטלם בלבו ודיו, ולכן כאשר ידע רמי בר חמא את עומק הענין שרצה ללמדו, לא רצה ללמדו עד שיתאמת לו שרב חסדא משתוקק להתלמד ממנו כתלמיד מרב, ולכן לא למדו הדבר עד שישמש אותו כתלמיד לרב, ודפח"ח.